

JEDNOM ĆE OŽIVJETI I RASPRIČATI SE, A JA ĆU IMATI ŠTO ZAPISATI

Matkovićev šutljivi Ribar na Grčevu

Tu je već duže od pola stoljeća. Toliko smo navikli na njega, valjda i on na nas, da ga zapravo ne primjećujemo. Nije da se ne izdvaja iz okoline svojom posebnosti, po mnogo čemu je u njoj i neočekivan stvor, ali ipak...

Primjećuje li on nas?

A ne bi trebalo biti tako. Pojavio se na posljednjoj pećinskoj plaži, na Grčevu, na mjestu gdje se ona spaja s tamošnjom lučicom, baš zato da bi bio primijećen, donoseći mjestu dašak više mediteranskog ozračja, sve da bi ga naglasio, podigao mu razinu prepoznatljivosti. On, metalni ribar, lokalna figura zastala u koraku iz lučice, tik do naših kupačkih nogu. Da nije visok koliko jest, reklo bi se kako se pomiješao s nama kupačima i stopio s dinamičnom magmom okolnih golih tijela što ljeti obalno bućka, galami, zapljuskuje morem sunčačice i sunčače, roni, smije se, vadi malecke oblutke iz sandala. Za razliku od likova iz te ljudske magme, on je miran, staložen, s ostima u jednoj i ulovljenom ribom u drugoj ruci, nimalo zabrinut možebitnim pitanjem o dozvoli za ribarenje. Valjda je ima negdje u džepu hlača.

Ta ribar je koji zna znanje, zar ne?

Za njegovu pojavu na Grčevu krivac je riječki skulptor Vinko Matković. Da, to je onaj koji je moćno zasjeo u gradsko središte, na vrh Delte, visoko uzdignutim likovima partizanskih boraca u sklopu Spomenika oslobođenja. Skulpturalni spektakl Delte, pun deklarativno postavljenog patosa, sa žestokom porukom *urbi et torbi*, na Grčevu je zamijenio nečim posve drukčijim, zamijenio opuštenim zemnim likom kojemu nije do velikih gesti i još većih istina, likom kojemu je sva istina svijeta u stopljenosti s malim i običnim, u harmoniji s okruženjem, čak do te mjere da ga u toj stopljenosti i ne moramo primjećivati. Tko je u toj skulpturalnoj relaciji komu suprotnost, utilitarno postavljena Delta mediteranskom slavljenju života kao takvog ili obrnuto, pitanje je o kojemu neka zборе ljubitelji kontrasta.

Ili je suština svijeta, da ne kažem sva mudrost života baš u toj relaciji, u odnosu koji zapasuje sve do čega nam je stalo, upućujući nas da treperimo nekad bliže jednom, a nekad drugom polu tako definirane relacije?

Nisam posve siguran koliko se kupači na pećinskoj plaži uz noge Matkovičeva Ribara opterećuju takvim upitnicima. A možda i ne trebaju. Oni pružaju intuitivan odgovor već samim tim što su tu gdje jesu.

Moguće je kako slično vrijedi za samog Matkovića. Skulpturu je izradio, svjedoci kažu, 1970. godine. U to je doba radio u vlastitom ateljeu pored plaže Grčevo, otkuda mu nije bilo teško

spustiti se do obale i provoditi slobodno vrijeme družeći se s lokalnim zaljubljenicima u more. Točnije, bio je jedan od njih, član Ribarskog društva na Pećinama. Bit će da u skulpturi Ribar zato ima nečega osobnog, intimnog, čemu se uvijek vraćamo nakon velikih gesta.

Ribar je načinjen od obojenoga broskog željeznog lima i u neku je ruku plošan, gotovo dvodimenzionalan, čime se hoće reći kako poziva da ga promatramo s dvije strane, prednje i leđne. Prikazan je u mornarskoj majici i plavim hlačama podvijenih nogavica, držeći u jednoj ruci osti, u drugoj netom ulovljenu ribu. Ima ih koji kažu, primjerice riječki umjetnik Zvonimir Kamenar, da je zapravo riječ o skulpturi boga Neptuna, samo uobličenoj poput ribara. Djelo je bilo visoko dva metra i predviđeno za promatranje iz nešto dalje perspektive, zbog čega Matković nije ulazio u detaljniju obradu figure. Manje-više riječ je o geometrijskim oblicima koji spojeni upućuju na ribarevo tijelo: glavu glumi fenjer, inače u praktičnoj ulozi rasvjetnog tijela, ruke imaju oblik valjaka, dok su ostalo kvadri raznih veličina. Riba je izrađena od obične metalne ploče.

Skulptura nije bez prethodnika u Matkovićevu radu, ona donekle podsjeća na kip Anfíbon, nastao 1965. godine, tada u obliku nagradne statue za pobjednike Međunarodnoga novogodišnjeg kupa nacija u podvodnom ribolovu u Malom Lošinj. Statua je naslijedila Matkovićev rad Šargi na ostima, koji se dotad dodjeljivao pobjednicima natjecanja kao prijelazni pehar. Statua je 1989. izlivena u većoj dimenziji te dobila oblik skulpture koju se postavilo u javni prostor Malog Lošinja, na početku ulice Priko, što znači na rivi, kao Spomenik podvodnom ribolovcu.

Može ga se vidjeti na nekoliko koraka od jednoga drugog Matkovićeva tamošnjeg rada, riječ je o Spomeniku vodi, tj. fontani kojom dominiraju dva zaigrana dupina, odnosno morska stvora koji su postali simbolima lošinjskog akvatorija. Prema Matkovićevu originalu, skulpturu podvodnog ribolovca načinio je zagrebački akademski kipar Ante Starčević. Uspoređujući dva Matkovićeva rada, onaj riječki i onaj lošinjski, na riječkog Ribara podsjeća poza Podvodnog ribolovca, također držanje osti u jednoj i ulovljene ribe u drugoj ruci.

Ribar je bio postavljen na lukobranu pred ulazom u lučicu Grčeva, te funkcionirao noću kao svjetionik, a za ljetnih dana i kao skakaonica u more riječkih mladića. To drugo je vjerojatno bilo dočekano pozitivno iz perspektive riječkih djevojaka, kojima momačkih paunskih šepurenja u borbi za žensku naklonost vjerojatno nikad dovoljno, ali iz perspektive skulpture ne baš. Pokušajte dokučiti što biste vi mislili o momcima-junacima koji vam se cijelo ljeto doslovce penju na glavu, brzo bi vam se popeli navrh glave. Skulptura je izdržala kako je izdržala, a na njejoj strani nije bilo ni dugogodišnje djelovanje morske soli. Sve dođe kad-tad na naplatu, pa je nedugo nakon prijelaza u novi milenij toliko korodirala da se za olujnog

nevremena na koncu slomila, čak završila u moru pored lukobrana. Da nije bilo radnika susjednog brodogradilišta Viktor Lenac, vjerojatno je danas više ne bismo mogli vidjeti, osim pohranjene u skrivene zakutke osobnih memorija. Cijeneći vrijednosti radničke solidarnosti, brodogradilišna ruka pružila je tada ruku ribarskoj, pa je skulptura rekonstruirana, mada kao prilično manja replika izvorne skulpture, te postavljena na stjenovito uzvišenje pred lučicom. Neka, moglo je završiti mnogo gore.

Godine prolaze, 50 i nešto ih je proteklo već, ali Ribar iz Grčeva još uvijek se ne da. Valovi, sol, hrđa, skakači..., ma ne da mu nisu naštetili, već su priču o njemu, bolje rečeno njegovu priču, učinili bogatijom, zanimljivijom, ljepšom, još više našom. Zamišljam ga kako je oživio, kako na trenutak prestaje biti šutljiv kakav već jest i upućuje me u silne pripovijesti kojima je bio svjedok, dapače na Grčevu sudionik.

Morat ću ih jednom zapisati.

Izvori

Daina Glavočić, *Vinko Matković (1911-1973): sušački kiparski opus*, Sušačka revija, broj 6/7, 1994.

<http://www.podvodni.hr/more/prilozi/1710-novogodisnji-kup-gradova-i-kup-nacija-na-malom-losinju-svjetska-meka-podvodnog-ribolova> (10. rujna 2019)

NA POZIV ARHITEKTA EMILIJA, NA KORZO SLETIO PSIHODELIČAN ZVJEZDANI BROD

Pio sam međugalaktički frape s Barbarellom, okus 6666

Svemu je krivo riječko Art-kino.

Sjeo sam te večeri u dvoranu da bih pogledao SF klasik Rogera Vadima iz 1968. godine, Barbarellu. Istina, gledah ga već, ali toliko davno da mi se učinilo pametnim obnoviti filmsku lektiru. Dvadesetak minuta nakon što me Jane Fonda primila u astralni brod i poletjela sa mnom u međuzviježđe – a bila je godina 4000. i ona se nije prestajala mazno protezati na čupavom sagu – shvatio sam kako let u njezinu društvu uopće ne vodi prema zvijezdama. Što sam filmom letio dalje iz Art-kina, na tko za koji seksi-planet, to sam bio više tamo otkuda sam krenuo – u Rijeci.

Ne, nije Rijeka, zbog mlade međuzvezdane dame, iznenadno izgledala seksi. Ili možda jest, ali meni su glavom protrčavale neke druge misli. „Bože, kako to nisam primijetio ranije?“ titrao mi je pred očima upitnik, bez adekvatna odgovora. Silnim se godinama, možda i dva-tri desetljeća, nisam filmski družio s Barbarellom, ali se zato ona skoro jednako toliko družila sam mnom. Samo što ja to, slijep, nisam primjećivao. Bila je tu još od mojih dječaćkih nogu, pa sve do sredine 1990-ih, dakle dvadeset i nešto godina, a veselio sam joj se apsolutno svaki put kad bismo se sreli, ne znajući o komu je zapravo riječ.

Večer u Art-kinu otvorila mi je oči.

Prva sekvenca otvaranja dogodila se na samom početku filma. Tama u dvorani nestaje, Barbarella je usred leta svemirskim bezdanima, stižu upute da usmjeri putanju prema planetu Sorgo gdje je nestao nekakav važan čudak, prolupali izumitelj opasnog oružja, dr. Duran Duran. Kako Barbarella leti? Rekoh već, protežući se i valjajući narančastim čupavcem, koji nije samo pod njenim nogama (dobro, ona je manje-više stalno u horizontali, pa tepih ima posla s još nekim dijelovima njezina tijela), te prekriva cjelokupno unutrašnje oplošje leteće kapsule. Kapsula je okruglasta, što znači da granica između poda, zidova i stropa nema, čupavac je svugdje. To je u redu. Zaboga, koga u svemiru zanimaju granice?

Sve mi je to djelovalo nekako poznato, kao da sam već osobno bio u tom brodu. Ipak, trebalo mi je još vremena, informacija je dolazila u valovima.

Bauljajući planetom u potrazi za dr. Duranom Duranom, Barbarella počesto mijenja odjeću. Nije ona kriva, ima poprilično posla s muškim svijetom, teško joj je uvijek izbjeći skidanja i

oblačenja, pa se oko izbjegavanja previše i ne trudi. Jedan od njenih *lookova*? Bijela mini-haljina, sva posuta ovećim crnom krugovima. „Op-art“, pomislih, „na svemirskoj Barbiki možda i dvostruko optičan.“

To mi se nekako učinilo još više poznato, kao da sam osobno imao posla s tom haljinom, samo nikako da se sjetim kada i gdje...

Na trećem prizoru sve je puklo. Bježeći pred nekim militariziranim tipovima, ili možda samo bivajući izgubljena u nepoznatom gradu, Barbarella se zatječe među divovskim florealnim oblicima, koji su čas podsjećali na goleme glave maslačka, čas na gigantske busene trave.

„To je to!“ rekoh sebi. Sve mi se najednom ukazalo, u istu točku se stopiše crni krugovi, gigantski maslačci i dlakavi tepih. „Šestica! Bingo!“ Psihodelija u mojoj glavi konačno dođe na svoje.

Šestica? Čitatelju, neću te više držati u neizvjesnosti – Šestica je neformalni naziv nekadašnjeg ugostiteljskog objekta na riječkom Korzu, što se nalazio preko puta današnje Filodrammatice. Točnije, riječ je o jednom od četiri objekta u nizu: Kafe-baru, Delicatessa buffetu (popularno nazivanom Paprika), kafiću Darvil, te slastičarnici 6666, popularnoj Šestici.

Posljednja u nizu, gdjekad žargonski nazivana i Pomodor, plijenila je moju pozornost valjda od prvih dana svog otvaranja, što znači od 1973. godine. Svaki od susjednih lokala imao je neku vizualnu specifičnost, pa je npr. Paprika uključivala veliki reljef slikara Vlade Potočnjaka u paljenom drvu, a Darvil mozaikalno složene lomljene crvene keramičke pločice, žuto-zlatni metalni pult i barske stolice. No, sve to prema Šestici bijaše luk i voda.

Kad god mi se ukazala prilika, zastao bih pred izlogom Šestice, velikom monokromnom površinom u čijem se središtu nalazio kružni prostor s izloženom tortom, upetljanom u neakve šarene žice, čiji se lik kaleidokopski prelamao u valjku od zrcala. Dijelovi torte, stvarne ili ne, tako su na sve strane lebdjeli pred mojim širom otvorenim dječjim očima. Kasnije ću saznati, instalacija u izlogu bila je rad umjetnika Aleksandra Srneca, službeno nazvana Luminokinetički objekt 200673. Dakle, torta se valjda i pomicala, uz osvjetljenje.

Interijer?

Prva polovica poda koji se otvarao pogledu nakon ulaza bila je bijela, gusto nastanjena crnim krugovima. Komu zbog op-učinka nije zatitralo pred očima, mogao je baciti pogled desno, prema pultu od nekoliko okomitih valjaka za kojim su stajale uslužne „tete“. Pult je bio u cijelosti odjeven u narančasti čupavi tepih, a isto je bilo iznad njega, ne računajući pauzu na površini kojom se protezalo sedam-osam divovskih trodimenzionalnih zelenih mahuna, vjerojatno vanilije. Ravno naprijed od ulaza, narančasti čupavac je prekrivao pod lokala, penjao se prema površinama za sjedenje, te nastavljao dalje, uvis, po ravnim i zaobljenim zidovima.

Tu je mjestimično ostavljao okrugle „prozore“ iz kojih su nas gledala zrcala, nudeći uvid u svakojake („svemirske“?) fizionomije.

Čupavac je obujmio i taburee. Na njihovim su se sjedećim plohamo pak nalazili okrugli jastučići od crne kože, nadovezujući se bojom i oblikom na iste takve stoliće, s kojih vam se milo smiješilo ono što ste od „teta“ naručili za jelo i pilo. Počesto je to bio voćni frape, djelatnice su ga znale sasvim pristojno pripremati, pred očima posjetitelja. Ili krema u čaši, spravljana prema njihovu tajnom receptu.

Leteći u Art-kinu s Barbarellom, neplanirano sam se našao u Šestici. U neka druga vremena, do devedesetih, vrijedilo je i obrnuto. Koliko sam samo puta bio opušten na njezinu čupavom narančastom tepihu, treptao pred crnim krugovima bijele haljine, začuđeno prelazio pogledom po divovskim biljnim oblicima što su mi mahali nad glavom – a da nisam imao pojma gdje sam, još manje s kim sam. Ako je Barbarella bila tu, na Korzu, skrivajući svoj privremeno parkiran brod pod šifrom 6666, je li mi se negdje iz prikrajka barem mrvu smijala?

Ako jest, opraštam joj. Njoj mogu oprostiti sve.

Samo njoj, što ne znači i nekom domaćem poludjelom dr. Duranu Duranu, koji je 1996. odlučio ukloniti Barbarellino svemirsko gnijezdo s Korza i njegovo mjesto prepustiti nekakvoj konfekcijskoj zlatarnici, bezličnoj izvana, bezličnoj iznutra. Umjesto mjesta s aromom, dobili smo (dobili?!) mjesto bez okusa i mirisa. Ništa nije značilo što je dizajn Šestice potpisao veliki riječki arhitekt Igor Emili (danas mi je jasno, strastveni ljubitelj campovske scenografije Vadimova filma, kojega je mogao gledati u riječkom kinu Partizan travnja 1970), ni što je izlog-instalaciju potpisivao naš međunarodno ugledan umjetnik, exatovac Aleksandar Srnec, a ni biljnu instalaciju Mario Černe.

Zaštita djela velikog arhitekta, kojemu u Rijeci posvećujemo izložbe i monografije? Nediranje instalacije Srneca, jednog od rijetkih naših umjetnika čije ime nešto znači u stranom svijetu? Urbani turizam kao strateška odrednica gradskog razvoja? Gosti koji bi imali unikatnu priliku probati međugalaktički frape u Barbarellinoj kapsuli, u psihodeličnom ozračju svjetske popkulture 60-ih?

Onaj tko je 90-ih potpisao „rekonstrukciju“ Šestice u nešto „bolje“, mora da je bio na mnogo jačim psihodelicima od korištenih u Barbarellino vrijeme. Čim dobijem priliku, kad postanem gradonačelnik npr., današnju zlatarnicu preko puta Filodrammatice zato ću lansirati što dalje od naše orbite, u galaktičko smeće, i na to mjesto staviti ono što mu jedino pripada – psihodeličan zvjezdani brod s divovskim mahunama, čija se posada hrani astralnim frapeima. Čekajući da se to dogodi, smjesta ih naručujem šest.

Barbi, draga, ne zamjeri nam. Mi smo ti s jednoga malo zaostalog planeta, takve si u svemiru sigurno već susretala, zar ne? Plakat koji poziva na gledanje tvoga filma kaže da si *Queen of the Galaxy*, pa možeš li, ako se ikako ukaže prilika, barem neko vrijeme, biti iznova *Kraljica Rijeke*?

Na Korzu, budi kraljevstvo Tvoje.

Izvori

Kina u Rijeci, Novi list, 9. travnja 1970.

Rastko Schwalba, *Igor Emili*, Muzej grada Rijeke, 1999.

UGOSTITELJSKI OBJEKT S ONOGA SVIJETA

Hvala podzemlju što nam je poslalo Grottu

Kada je ugostiteljski objekt s neobičnim nazivom Grotta ušao u moj život, vjerujem da neću nikad odgonetnuti. Bijah dječak kojemu je vjerojatno u prolazu pogled pobjegao kroz njegova otvorena vrata – netko je valjda ulazio ili izlazio – i ostao zatečen onim što sam ugledao od unutrašnjeg uređenja.

Prizor je bio (ne)velik koliko su to dopuštala odškrinuta vrata, ali mu je upečatljivost bila obrnuto proporcionalna s veličinom odškrinuta ulaznog okvira. Nestvaran mi je u neku ruku i danas, kada sam u daleko nedječjim godinama, a kako li je tek morao izgledati u maloj glavi? Bio sam fasciniran podzemnim, spiljskim interijerom u prizemlju stambene zgrade u samom riječkom središtu, s meni tada pravim, golemim stalaktitima koji su se prijeteći ustremili sa stropa prema posjetiteljskim glavama, jamačno vođeni rukom kakva fantazmagoričnoga, nemilosrdnog stvorenja s onoga svijeta.

Ako sam ikad stupio nogom u taj Had, nastojao sam to potisnuti u najdublji kut memorije, jer ona o svemu danas uspješno šuti.

Grotta je (službeno: La Grotta) od toga vremena nizala svoje misli, ugošćivala posjetitelje željne ića i pića, brinući svoju ugostiteljsku brigu, a ja sam nastavio vlastitim putovima. Godine su tekle i, hoćeš-nećeš, donijele promjene. Sada me pogled unutra, nimalo dječaćki i nimalo slučajan, za razliku od davnašnjega, zna itekako razveseliti. Sige su i dalje tamo gdje su bile, ponad glava konobara i gostiju, scenografski se razmećući prostorom kao da znaju kako su one tu jedine kraljice svega. Što možda i nije daleko od istine, ta sve ono ispod njih samo dolazi i prolazi, a one trajno ostaju.

Spiljska je, hvala podzemnom nebu, zadnja.

U vrijeme kada je Grottina priča počela, teško se moglo naslutiti da će stalaktita biti u objektu još desetljećima, da će zakoračiti u novi milenij. Početno poglavlje priče? Početak prije svih početaka zabilježen je u doba Austro-Ugarske. Vlasnici te točke na gradskoj mapi u onodobnoj Via Marsecchia bili su 1900. Ienö i Vittoria Heidenfeld. Godine 1931. prepustit će zgradu Luiggiju Bonelliju, a on pak 1943. Faustu Lucchiniju. No, zanimljivija od toga je činjenica da je skoro cijelo to vrijeme objekt bio razglašen kao javna kuća (znamo npr. za poštansku dopisnicu iz 1904. koja govori o kući kao bordel), a koja je u doba Kraljevine Italije radila pod nazivom Casa di Meretricio. Zbog toga su vlasnici objekta u dvijetisućitima postavili iznad ulaza naziv Bordel la Grotta, a za što ne bih stavio ruku u vatru da barem dijelu gostiju neće biti zbunjjuć, s upitnikom o vrsti aktualne ponude. Poslije Drugog svjetskog rata, naravno, sve

je postalo drukčije, a ono što nas u novijim poglavljima priče zanima dogodilo se prosinca 1969. I moglo se to tumačiti kao neka vrsta novogodišnjeg ugostiteljskog iznenađenja sugrađana kojim su uplovili u 1970. godinu.

Bilo je to iznenađenje unatoč činjenici da se za plan otvaranja ugostiteljskog objekta u prizemlju vremesne zgrade u Ulici Šime Ljubića 8 (naziv je zamijenio prethodni 1955. godine), u blizini zgrade Socijalnog osiguranja, zapravo već mjesecima znalo. Štoviše o njemu se u gradu glasno govorilo. Okidač za to bilo je negodovanje stanara zbog odluke gradskoga Stambenog poduzeća, što je upravljalo riječkim stambenim i poslovnim kvadratnim metrima, da se prostorija od tridesetak kvadrata u prizemlju, koju su oni koristili kao drvarnicu, kolovoza 1969. prenamijeni u ugostiteljski objekt. U Starom je gradu već dovoljno gostionica i bifea, smatrali su, s njima ujedno tijekom dana buke i nereda, u večernjim satima pogotovo. Po njima bi na tomu mjestu bilo pametnije otvoriti prodavaonicu namirnica ili nešto slično, onima koji žive u toj i okolnim zgradama korisnije.

No, adute u rukavu imali su i u Stambenom poduzeću.

Smatrali su da drvarnici nije mjesto u prizemlju jer je Poduzeće upravo za stanare zgrade već izgradilo drvarnice u njezinu dvorištu, pa zašto duplirati? Uostalom, prostor u prizemlju službeno je vođen kao poslovni, čemu je na svoj neočekivan način bila dokazom čak i informacija da je u njemu prethodno radila javna kuća. Koja je, treba li reći, u oispisu svojih poslova ujedno imala odjeljak o ponudi pića. Uvažavajući takve okolnosti, nadležna komisija Stambenog poduzeća odlučila je prostoriju dati na korištenje bivšem riječkom košarkašu Giovanniju Cernogorzu Ninu i njegovoj supruzi Lei, koji su tu željeli otvoriti tzv. mocca-bar. U odluci se vjerojatno zrcalilo i nešto od njihovih sportskih zasluga. Nino je bio na glasu kao odličan strijelac gradskoga kluba Kvarner, posebno kada je riječ o pogađanju trica (kojih tada u košarkaškim pravilima, nažalost, još nije bilo), zbog čega su ga sportski znalci nazivali *manina d'oro* (zlatna ruka). Ni Leina ruka nije bila ništa manje zlatna, sa svojom ekipom dogurala je do naslova juniorskih prvakinja Jugoslavije. Oboje su trenirali na igralištu Nafta, prije njega i na Campettu, pomoćnom terenu kraj sportske dvorane današnje Osnovne škole Brajda (naziv Campetto u vezi je izvornim nazivom sportskog centra uz Omladinsko igralište, Campa Cellini).

Bračni par Cernogoraz teško da je bio oduševljen negativnim stavom stanara zgrade. Još manje podatkom da se zgrada nalazi na popisu dijelova Staroga grada koje se zbog trošnosti planira za nekoliko godina srušiti. Nino i Lea ubrzo su dobili građevinsku dozvolu za adaptiranje prostora, pa se negativne momente priče moglo barem neko vrijeme ostaviti po strani. U tomu su ih podržali i građevinski radnici, koji su bili spremni učiniti svoj dio posla.

Čim je bar Grotta otvoren i prvi gosti zakoračili u njega, informacija o novoj gradskoj ugostiteljskoj zvijezdi protrčala je riječkim ulicama. Naravno, slovo razlike u odnosu na već postojeće gradske točke iste vrste bila je odvažna i maštovita odluka o načinu uređenja interijera objekta u Ljubićevoj, više nego sukladna njegovu nazivu.

Cernogorzi su zapravo zadržali ključnu odliku koju su zatekli u prostoru, pećinski ugođaj što je tu vladao od vremena Kraljevine Italije, a najvjerojatnije još od Austro-Ugarske Monarhije, sudeći prema već tada korištenom talijanskom nazivu za spilju. Tko je god prvi došao na zamisao o pećinskom svijetu u gradskom središtu, realizirao ju je nadasve umješno, praveći sige tako da je najprije dao izraditi drveni kostur, a potom ga odjenuo u gips za longete i sve prebojao u boju kamena. O kvaliteti učinjenog svjedoči činjenica da su stalaktiti manje-više još uvijek tamo gdje ih je postavila davnašnja ruka nepoznatog graditelja, a godine 2016. samo su neznatno osvježeni.

U međuvremenu je nestao tek šank izgrađen od siga, za kojim je u neka druga vremena sjedila madam i prodavala žetone što su otvarali vrata do užitaka u režiji tu zaposlenih Melanija, Ilonki i Ella, koje su dočekivale goste na katu iznad. Sa žetona, u čiju je cijenu bio uračunat i kondom, muškom se svijetu šeretski smješкао lik vraga, zaštitnog znaka te javne kuće.

Komentari su po otvorenju 1969. uspostavljali asocijativnu poveznicu s glasovitom Postojnskom jamom. I to je potvrđivalo kako su Cernogorzi odlukom o nazivu i interijeru, unatoč lokacijiu razmjerno nepopularnoj ulici, barem s ugostiteljskog stajališta, odabrali odličnu marketinšku udicu za privlačenje gostiju. Da se ne bi išlo putpuno uz dlaku stanarima zgrade, koji su uvijek mogli naći načina kako omesti rad nepoželjnog bara, radno vrijeme Grotte završavalo je već u 21 sat. Bio je to znak dobre volje poslan iz prizemlja na gornje etaže, vrijeme je pokazalo uspješan.

Bar je već prvih dana 1970. u lokalnom medijskom prostoru ocijenjen "vrlo ugodnim kutkom kakvih bi u gradu moglo biti mnogo više", dapače „jednim od najljepših lokala takve vrste u Rijeci“. Svima je bilo jasno kako su se ključnim začinom uspješna Grottina koraka u život pokazali upravo veliki stalaktiti, dodatno naglašeni raznobojnim osvjetljenjem, koji su uvlačili posjetitelje u ugođaj podzemne spilje u samom gradskom središtu, na nekoliko minuta od Korza.

Zgrada u Ljubićevoj ulici stoji danas na onim istom mjestu gdje je stajala i u vrijeme negodovanja stanara zbog najave otvaranja mocca-bara u njezinu prizemlju, unatoč tomu što je gradska vlast u planove rušenja trošnih dijelova Starog grada uključila i građevinu na kućnom broju 8. Tko zna, možda je upravo uspješan rad Grotte, odnosno njezina omiljenost u Riječana pomogla, ako ne i presudila da još uvijek koračamo pored zgrade na koju su 1969. bacili

poduzetno oko Nino i Lea Cernogoraz. Godine 1987. objekt u njezinu prizemlju preuzet će njihov sin Nereo i iste godine proširiti ga u unutrašnjost prizemlja dodanim restoranskim dijelom. Takvu Grottu moći će se posjetiti sve do 2021, kada će joj biti promijenjen koncept u tajlandski restoran, a on će pak 1924. prepustiti mjesto restoranu istarske kuhinje Buffet Medicina, s time će se prestati koristiti naziv Grotta. Privremeno ili ne, vidjet će se. No, ono što je ključno – i u novim verzijama objekta zadržan je njegov stari, „spiljski“ interijer... Stanari moji dragi, nije svako zlo za zlo, dapače.

Izvori

I. V., *Kuća o kojoj se govori*, Novi list, 29. kolovoza 1969.

Spilja u Starom gradu!?, Novi list, 12. siječnja 1970.

P. Grabovac, *U Starom gradu...*, Novi list, 25. veljače 1970.

Saša Dmitrović, *Šporki Stari grad*, Sušačka revija, br. 44, 2003.

Slavica Mrkić Modrić, *Stari grad centar najstarijeg zanata*, Novi list, 21. svibnja 2017.

HR-DARI, PR-8, Riječka prefektura (fond)

PAMETNIJA OD NAS, ONA SE NIJE PREDALA

Partizanka Ana

Šarena dugmad, veseli konci, mekana vuna, zujavi patentni otvarači/zatvarači, rastezljive gumene trake (lastike), bockave igle za šivanje, dugačke igle za pletenje i stotine sličnih čudesa punile su moje oči od malih nogu u toj prodavaonici.

Bit će da sam zalazio s majkom u nju. Često je šivala, drugima, a i nama, sjećam se košulja i hlača koje mi je krojila, džempera koje mi je plela, a ja redovno odijevao. A i bockala je koješta, što su na zidovima stana i kojegdje drugdje potvrđivali nagurani gobleni, kako je to već bilo uobičajeno u nekim stanovima u neka vremena. Nad ulazom u prodavaonicu protezao se natpis Partizanka, sve dok ga netko 1990. ili tu negdje nije dovitljivo skratio u Anu, vjerojatno spašavajući život prodavaonice pred udarom „demokratskih promjena“ koje su se neumno obračunavale ne samo s onim što treba, nego i s onim što ne treba. Zapravo s time drugim ponajviše. Rušiti je uvijek lakše nego graditi.

I kada sam u veljači 2018. ugledao u Novom listu članak upravo o Partizanki Ani, štoviše rasprostrt na dvije stranice, razvuklo mi je osmijeh.

Poodavno su iz moga života nestali gobleni, šivaće igle, bome i duguljasti smotuljci vune koju je prije pletenja trebalo premotavati u klupka. (Kako li sam samo mahao rukama lijevo-desno dok mi je majka s na njih stavljene vune povlačila nit i namotavala je u mekanu, skakutavu loptu...) Pa ipak, da neke stvari ostaju u nama htjeli mi to ili ne, pokazalo mi se prije nekoliko mjeseci. Prolazeći trgovom, zapeo sam okom za izlog prodavaonice, uređen gotovo kao da se u međuvremenu ništa promijenilo nije – po čemu se od ostalih gradskih izloga egzotično izdvaja, a što valja čitati kao marketinški kompliment – i nakon silnih godina, bez ikakva ozbiljnijeg razloga, štono riječ iz čista mira, iznova zakoračio unutra.

Izlog me nije prevario. Priča iza njega još uvijek je funkcionirala onako kakvom sam je jednom davno ostavio. Možda sam u očima prodavačica pružao dojam zalutaloga, zbunjenog tipa, ali u mojoj glavi ama baš sve je stajalo na mjestu, gdje i kako već treba, s tom razlikom od standarne situacije što sam se osjećao čudno, a ugodno. Zaboravljena oaza iz djetinjstva bila mi je cijelo vrijeme pred nosom, a ja je nisam primjećivao, zadubljen iz dana u dan u silne, navodno važnije misli. Pametnija od mene, strpljivo me čekala.

Hm, ima nečega majčinskog u njoj, na više načina.

Dobro, zašto ovo pišem, kada je već Novi list rekao o prodavaonici manje-više svešto je mislio da treba, uvodeći čitatelje u njen današnji svijet, u njeno ozračje tako različito od ugođajem hladnih, otuđujućih prodajnih centara, golemih skladišta zapravo, u koje nas tjeraju kao

masovno proizvođene piliće brojlere, pa ti brojlери postupno i postajemo? Pa, samo zato da bih, nepopravljiv kakav već jesam, bolje pojasnio početke prodavaonice u ranim godinama onoga poraća.

Današnje prodavačice u Ani teško da imaju informacije o tome, uključujući one s najdužim stažom, autorici članka ta vrsta rekonstrukcije priče nije bila glavni zadatak, pa su posljedično ostali visiti u zraku neki izrečeni podaci koji to zapravo nisu, jer u rekonstrukciji početaka svojom netočnošću više odmažu nego pomažu. Tko zna, možda ću time vratiti barem ponešto od (znam, neobaveznog) duga što ga osjećam prema tomu gnijezdu u kojem se izvan moga pogleda oduševljeno množe kalemovi s koncem, kutijice s iglama, naprstci za ruke šivačica i stotine drugih meni slabo poznatih, a šarenih i veselih artikala bez kojih, znamo, prava kućanica niti može, niti hoće.

Odmotamo li priča o Partizanki unatrag, poput vunenog klupka koje se iz samo njemu znanih razloga vraća na svoje počelo, na smotuljak vune raširen na mojim dječjim rukama, naći ćemo se u 1953. godini.

Prodavaonica je otvorena 30. svibnja te godine, a bijaše subota, kada je „radni narod“, točnije onaj njegov dio koji toga prijepodneva nije morao na radno mjesto, mogao opuštenije zakoračiti u novu gradsku prodajnu oazu s vlasničkim potpisom poduzeća Partizanka, najveće tvornice čarapa, trikotaže i sitne galanterije u državi. Poduzeće je u tom trenutku imalo dvije prodavaonice u Beogradu, riječko prodajno mjesto bilo mu je treće, a nakon njega najavljivalo je otvoriti prodavaonice u Skoplju i Nišu. Jedan od razloga zbog kojega se Rijeka našla tako visoko na popisu ciljanih lokacija za širenje maloprodajne mreže vjerojatno je imao veze s podatkom da je poduzeće tu već imalo zastupništvo za prodaju robe na veliko, pa se korak prema maloprodaji činio logičnim.

Prodavaonica se pojavila na riječkom Trgu Republike br. 5 (danas Trg Republike Hrvatske), u prostoru što ga je prije nje koristila jedna od osnovnih organizacija Socijalističkog saveza radnog naroda, u koji je valjalo uložiti ne baš malo truda i novca da se u njemu dobije suvremenu prodavaonicu s vlastitim skladištem. Ovdašnje je domaćice o otvorenju prodavaonice smjesta obavijestio novinski oglas.

Među posebnostima riječke Partizanke bilo je uvedeno fluorescentno svjetlo, tada ne baš česta pojava u gradu, a među neočekivanim odlikama interijera zasigurno je bio i moderan namještaj što ga je izradilo beogradsko Udruženje filmskih umjetnika. Razjašnjenje „filmskog“ upitnika valja potražiti u podatku da se Udruženje, osim rada za potrebe snimanja filmova, dodatno bavilo izradom namještaja, vjerojatno si time osnažujući ne pretjerano moćne financijske

mišiće. Prema nacrtima arhitektice Sonje Zdunić, građevinske radove u prodavaonici odradio je riječki obrtnik Ivan Mandić.

Kada su te subote zakoračile u Partizanku, pred očima Riječanki našao se za to doba bogat asortiman muških, ženskih i dječjih čarapa, raznovrsne trikotažne robe, vrpce i sličnih proizvoda potrebnih valjda svakom kućanstvu. Kako se javno istaknulo s ponosom, roba na prodajnim policama bila je najmodernijeg dezena, odlikovala se dobrom kvalitetom i niskim cijenama. Bit će da se sve dogodilo u doba kada marketingaši nisu zaobilazili istinu baš toliko koliko to čine danas, čemu je najbolji dokaz činjenica da se prodavaonica održala silan niz godina, što ne bi bilo moguće da se između nje i gradskih kućanica nije stvorio odnos trajnog povjerenja.

Eto, tada to i tako to bijaše u prvim danima Partizanke, tj. Ane. Nedugo potom, 1960. godine, prodavaonica je prešla u ruke poduzeća Rijekatekstil, postajući i na taj način doslovce riječka. Ne znam hoću li i kada ću iznova prekoračiti njezin prag, ali to možda i nije toliko važno, važno je da je ona tu, kao jučer. Što se godine više nižu, postajem svjesniji spoja trajnosti i krhkosti nekih vrijednosti, zbog čega mi postaju sve važnije. Pa makar imale oblik prodavaonice koja se posve tiho, neprimjetno, a ipak jasno ušuljala u moj život, oblikujući ga na istodobno tako nevažan, a tako važan način.

Tko bi rekao da ću takvo što pomisliti za mjesto kojim caruju kutije s dugmadima, ukrasnim platnenim trakama, iglama „zihericama“ i raznobojnim stolnjacima.

Izvori

„Partizanka“ otvorila modernu prodavaonicu, Riječki list, 2. lipnja 1953.

Slavica Kleva, *Koga briga je „Partizanka“ je „Ana“ – glavno j' da ima ono ča nan rabi*, Novi list, 26. veljače 2018.

DOBRO DOŠAO KUĆI, DRAGI SURLAŠU!

S riječkim Slonom, život je čokolada

Prolazim ovih dana Starim gradom, godina 2019. polako teče svome kraju pod kapom nebeskom, i što mi privuče oko? Natpis: Slastičarnica Slon. A s vrata mi se obraća osmijehom Moreno Debartoli, ponosni vlasnik novoga riječkog mjesta za sladokusce, posebno one sklone čokoladnom zalogaju. Bome i ja njemu uzvraćam, kako ne bih...

Voliš li čokoladu, poštovani čitatelju? Ili barem kakao? Ako je odgovor negativan, predlažem da se na ovom mjestu bez mnogo upitnika rastanemo. Niti ja tebe razumijem, niti mene ti. A i Moreno će se, vjerujem, s takvim scenarijem složiti. Život je nešto mnogo bolje od situacija kojima caruje nerazumijevanje, život je nešto ugodnije, opuštenije, ponekad i slađe. Život je čokolada? Da, po mome, kada god se za to ukaže prilika.

Čokolada u našem gradu stanuje poodavno. Kada se u njemu prvi put pojavila i tko ju je u Rijeci počeo prvi proizvoditi, pitanje je koje ćemo prepustiti nekim budućim istraživačima gradskih slatkih poroka. S obzirom na silnim godinama unatrag razgranate trgovačke veze riječkih poduzetnika sa svim stranama svijeta, kojima su mogli nabavljati i kakao, te ga prerađivati u svojim manufakturicama, mora da je to bilo prilično rano. Jedan od znakova toga je npr. djelovanje riječke manufakture za proizvodnju čokolade u vlasništvu Giovannija Battista Martinollija 1824. godine, koja je imala dva zaposlenika.

Ipak, nema nikakve dvojbe, prijelomni trenutak te vrste dogodio se osnivanjem velike Riječke tvornice kakaa i čokolade, što je na gradskomu gospodarskom zemljovidu zabilježeno godine 1896. Riječka tvornica kakaa i čokolade je ništa manje nego prvi pogon za industrijsku proizvodnju te vrste proizvoda na području Hrvatske. Kada kažem industrijska proizvodnja, onda tako i mislim, pa je u riječkom slučaju riječ o pravoj i prvoj tvornici. Bilo je u Rijeci, kao što smo zabilježili, a jednako tako u još nekim hrvatskim gradovima, proizvođača čokolade i prije 1896. godine, ali su to vrlo mali, manufakturni proizvođači, moglo bi se reći na razini slastičarnica, što ne dopušta uporabu izraza tvornica.

Pogonski kompleks Riječke tvornice izgrađen je u zapadnom predgrađu i obuhvaćao je šest-sedam zgrada, među kojima je dominirala velika trokatnica s prizemljem i visokim potkrovljem, pored koje je put neba hitao povisok industrijski dimnjak. Riječ je o lokaciji uz prometnicu koja se u to doba nazivala Via Serpentina, a danas je to pored Zvonimirove ulice, točnije u blizini raskrižja Zvonimirove i Ulice Vinka Benca, što bi otprilike bilo nasuprot ulazu u aktualni veliki trgovački centar s morske strane Zvonimirove ulice, na predjelu Sveti Mikula (San Nicolò). U Tvornici je radilo nekoliko stotina radnika.

Zavirimo li arhivske papire o gospodarskom životu Rijeke koncem 19. stoljeća, eto nas ususret informaciji kako se objekt pojavio tragom razgranatih poslovnih interesa Mađarske opće kreditne banke na Kvarneru, koja je pak djelovala kao budimpeštanska ispostava poslovnih aktivnosti bečkog ogranka bankarske obitelji Rothschild. Dužnost direktora Tvornice obavljao je Arturo Steinacker, a u njezinoj Upravio bio je Emilio Erlich, obojica značajni ljudi Banke u Rijeci. Adresu svoga poslovnog sjedišta Tvornica kakaa i čokolade dijelila je s još nekim tvrtkama koje su započele rad zahvaljujući Banci. To je bila adresa Via Albergo Vechio 2 (danas Zanonova ulica), na kojoj se nalazilo sjedište riječkog ureda Banke.

Kada se rad Tvornice ustalio, prosječno je godišnje proizvodila 300 tona čokoladnih bombona, 155 tona čokolade, 1750 tona kakaa, 120 tona kakao-mase i 150 tona džema. Ti su proizvodi stizali iz pogona uz Via Serpentinu na trgovačke police u raznim oblicima, kao čokoladne table, čokoladne bombone, kakao u prahu, tortice, šnite, džem i slični slatki zalogaji. Da bi kupci lakše upamtili njezine proizvode, marketinški magovi Tvornice osmislili su dvije proizvodne marke. To su bile marka Slon i marka Jadran. Čokolade su tako stizale u ruke potrošača pod nazivom Riječka čokolada Slon. Na omotima čokolade našla se otisnuta ilustracija s motivom slona, ponekad slonice s tri slonića, što je kupcima zasigurno trebalo kazati kako im u ruke stiže proizvod uistinu posebnoga, prekomorskog, egzotičnog porijekla. Tko je poželio kakao u prahu, da bi ga u svom domu koristio za pripremu ukusnog napitka ili slasnih kolača, mogao je u prodavaonicama kupiti okruglu kutiju na kojoj je bio otisnut naziv Riječki kakao Slon ili Riječki kakao Jadran.

Zanimljivo, vizualni motiv kojim je nastojala učiniti svoje proizvode tržišno prepoznatljivim, motiv slona, Tvornica je dijelila s proizvodima riječke Ljuštionice riže i tvornice škrobnog štirka, još jedne investicije Mađarske opće kreditne banke u Rijeci. Oba industrijska pogona nalazila su se u zapadnom riječkom predgrađu. Veza dvaju vrsta proizvoda koja je prizvala u misli isti životinjski motiv? S ovdašnjega stajališta, i kakao i riža potjecali su iz dalekih afričko-azijskih izvora.

Neki drugi proizvodi Tvornice kakaaa i čokolade također završavali su na trgovačkim policama pod posebnim nazivima. Potvrđuju to primjeri Riječkih tortica i Adria šnita.

Nadovezujući se na vlastite marketinške sklonosti, vodstvo Tvornice je očekivano mnogo ulagalo u reklamu. Naručena je izrada cijele serije raznovrsnih plakata u boji, na kojima se često mogao vidjeti sugestivan prizor: žene i djecu kako uživaju u čokoladnim zalogajima. Zašto baš žene i djeca, nije teško dokučiti – na djelu je onodobno poimanje rodni uloga (čitaj: rodni stereotipa), prema kojem se slatkiši ne smatraju prikladnim zalogajem za muški svijet. (Ako je netko time bio zakinut, znamo danas, to je bio baš taj muški svijet, koji se ženama i djeci

pridružio poslije i sramežljivo, valjda u bojazni da će mu to okrnjiti reputaciju. Kao da javno priznavanje slabosti, pa i čokoladnih, nije čin koji može samo onaj tko je snažan.)

Zašto ne reći i to, osobno sam 2008. imao u rukama desetak originalnih plakata Tvornice čokolade, te još nekih riječkih industrijskih pogona i javnih događanja koji se čuvaju u Nacionalnoj knjižnici *Széchenyi* u Budimpešti. Ljubazne knjižničarke dopustile su mi njihovo skeniranje, a sve je obavio jednako ljubazan kolega u prostoriji za skeniranje. Vrativši se na Kvarner, donesene preslike darovao sam Muzeju grada Rijeke.

Tvornica je također naručila tiskanje reklamnih razglednica s maštovitim, u neku ruku iznova egzotičnim motivima. Na njima su naslikani šumski patuljci kakona vatri pripremaju kakao napitak, pustinjaški razbojnici koji vrebaju karavanu s teretom kaka, anđeli kako u djevojački san donose velike kutije Riječkog kaka. Prelazeći okom po tim razglednicama, ne mogu se oteti pomisli: blago marketingašima, jučerašnjim i današnjim, oni znaju kako ući u djevojačke snove, štoviše usmjeravati ih, pa i naplaćivati...

Mijenjajući s vremenom vlasnike, Tvornica je mijenjala i naziv. Od 1907. godine radila je u rukama švicarsko-mađarskog poduzetnika Emila Gerbeauda, koji je vodio istoimenu slastičaricu u Budimpešti, pa će riječki pogon tada biti moderniziran i postati Tvornica čokolade Gerbeaud. Veza sa slastičarnicama postat će izravno vidljiva i ovdje, čemu je dokazom opskrbljivanje kakaom i čokoladom slastičarnice Gerbeaud koja je djelovala nekoliko godina u središtu Opatije uz Park sv. Jakova (danas je u tom objektu Umjetnički paviljon Juraj Šporer). Tvornica je 1919. preoblikovana u Tvornicu čokolade Gerbeaud dioničko društvo, kojem će većinski vlasnik postati Georges Berthoud iz Basela (imao je 1741 dionicu), dok će Emil Gerbeaud i ostali dioničari zadržati po simboličnu jednu ili nekoliko dionica. Godine 1922. odnos će se promijeniti, pa će Georges Berthoud imati 500, Radocza Koloman također 500 dionica, a Esther Gerbeaud (supruga preminulog Emila) 250 dionica, plus još nekoliko manjih dioničara. Dioničarski vrtuljak nastavio se vrtjeti, sve dok ga nisu zaustavile teškoće koje su zaprijetile zatvaranjem Tvornice 1938. godine, a pogotovo razaranja toga dijela grada u Drugom svjetskom ratu.

Na lokaciji u blizini Zvonimirove ulice danas gotovo nema tragova rada najslađega riječkog industrijskog objekta s kraja 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća. Presudile su mu završne ratne godine, kada je područje bilo žestoko bombardirano u savezničkim zračnim napadima na zapadnu gradsku industrijsku zonu. Na terenu gdje se nalazio objekt je u drugoj polovici šezdesetih godina podignut niz stambenih zgrada koje su pomogle rješavanju stambenih problema tadašnje generacije riječkog radništva, ponikle u doba socijalizma, koja Riječku tvornicu čokolade ne pamti. Njeni su pripadnici dobivali na neograničeno korištenje u tim

zgradama stanove, na čemu im danas možemo samo zavidjeti, pa mi dođe da zavidnički zločesto zaključim kako s tim stanovima nisu valjda trebali još dobiti i čokoladu.

Ali neću tako, nije primjereno. Neka čokoladni zalogaj potiče pozitivne misli. Nije to neka posebna snaga volje, ne trebate se za to truditi, dolazi samo od sebe.

Vlasnik novootvorene slastičarnice Slon, onaj isti Debartoli koji mi se ponosno smješka s ulaza, kaže da računa na vlastitu proizvodnju čokolade i čokoladnih zalogaja. Uh, s tim podatkom, poštovani štioče, moja naklonost uvoznom životinjskom svijetu naglo dodatno raste.

Jesam li rekao uvoznom životinjskom svijetu? Dobro došao kući, riječki Slone!

Izvori

HR-DARI, PR-1, kutija 264, fascikl VIII, 1824.

HR-DARI, PR-3, kutija 455, predmet XI, 1896.

HR-DARI, PR-3, kutija 1071, Ct. 550

HR-DARI, JU-51, kutija 113, fascikl II, 1896.

HR-DARI, JU-51, kutija 137, 1896.

HR-DARI, JU-51, kutija 139, 1898.

HR-DARI, JU-51, kutija 140, 1899.

HR-DARI, JU-51, kutija 142, 1901.

HR-DARI, JU-51, kutija 145, 1903.

HR-DARI, JU-51, kutija 169, 1924.